Financiële crises in de media

FRAMINGONDERZOEK NAAR BERICHTGEVING OVER FINANCIËLE CRISES IN NEDERLANDSE DAGBLADEN

‘Wall Street in crisis na val zakenbank’ kopte *NRC Handelsblad* op 15 september 2008. Deze dag luidde het begin van de financiële crisis in met het faillissement van Lehman Brothers, een van de toonaangevende Amerikaanse investeringsbanken. Dit begin van de crisis is in de media regelmatig vergeleken met de financiële crisis van 1929 die voorafging aan de Grote Depressie. In de eerste dagen van de meest recente crisis werd deze vergelijking al gemaakt.

‘Deze crisis is qua intensiteit vergelijkbaar met die van destijds. Ook toen stond het hele internationale financiële stelsel op zijn grondvesten te schudden. Ook toen was er sprake van paniek en vielen grote banken om.... De Grote Depressie werd ingeleid door “Zwarte Dinsdag”, de dag in oktober 1929 waarop de Amerikaanse effectenbeurs instortte. Na een periode van intense speculatie klapte de luchtbel uiteen. Dat doet zich ook nu voor, zoals ook de basisemoties dezelfde zijn als in 1929.’

En ook ‘is dit een herhaling van de “beurskrach” van 1929 ...?’¹

Dit soort uitspraken kwamen vaak voor als inleiding van artikelen over de financiële crisis van 2008 of stonden in verhalen die volledig over de vergelijking tussen de financiële crisis van 1929 en 2008 gingen. Bovendien vermeldden journalisten regelmatig dat deze vergelijking door anderen werden gemaakt. ‘Er worden al vergelijkingen getrokken met de grote depressie [*sic*] van 1929.’² ‘De huidige onrust op Wall Street is al vaak vergeleken met de grote beurskrach van 1929.’³ Ook wordt in de eerste dagen van de financiële crisis al gesproken over ‘zwarte maandag’, als referentie aan ‘zwarte dinsdag’ in oktober 1929.

Omdat de Nederlandse dagbladen zelf aangeven dat de financiële crises van 2008 en 1929 vergelijkbaar zijn, roept dit de vraag op of deze financiële crises ook op dezelfde wijze zijn weergegeven in de Nederlandse dagbladen. In deze bijdragen

* Suzanne van Scheijen (1984) heeft economie gestudeerd met een master Internationale Economie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Daarna heeft zij aan dezelfde universiteit nog een master Media en Journalistiek afgerond. Voor deze master heeft ze een thesis geschreven waarvan dit artikel een bewerking is. Op dit moment werkt zij bij de Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMa) in Den Haag. Dit artikel is geschreven op persoonlijke titel en geeft niet noodzakelijkerwijs de opvatting weer van de Nederlandse Mededingingsautoriteit. E-mail: svscheijen@hotmail.com.

wordt onderzocht hoe de beginperioden van de financiële crises van 1929 en 2008 in de Nederlandse dagbladen *De Telegraaf* en *Algemeen Handelsblad*, dat later *NRC Handelsblad* werd, zijn weergegeven.⁴ De twee geselecteerde dagbladen hebben allebei zowel in 1929 als in 2008 over de financiële crisis geschreven. De eerste tien dagen van de twee financiële crises staan hier in centraal, omdat juist in de eerste dagen na een gebeurtenis door middel van *framing* een beeld wordt gevormd.

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden wordt een framingonderzoek uitgevoerd. Framing kan in het kort worden uitgelegd als het perspectief van waaruit de journalist het nieuwsonderwerp belicht. Door middel van frames worden bepaalde aspecten geselecteerd of benadrukt, en worden er verbanden gelegd die op een bepaalde interpretatie of visie duiden.⁵ Zo is het mogelijk dat de journalist een frame weergeeft om zo het nieuwsonderwerp vanuit het perspectief van verantwoordelijkheid te beschrijven. Hierbij wordt een persoon of organisatie aangewezen als de schuldige of als degene die het probleem kan verlichten of verhelpen. Tijdens een financiële crisis kunnen dit de banken of de overheid zijn.

Eerdere framingonderzoeken focussen alleen op de aanwezigheid van frames in de berichtgeving. Carragee en Roefs stellen ook wel dat wetenschappelijk onderzoek zich tot nu toe meer op frames dan op framing heeft gericht.⁶ De aangetoonde frames moeten meer in de context worden geplaatst van sociale, politieke of economische belangen.⁷ De journalist die het nieuwsbericht construeert, is namelijk niet de enige factor die van invloed is op de inhoud en framing van het bericht. De journalist heeft onder meer te maken met professionele routines en de regels en cultuur van de organisatie waarbinnen hij of zij werkt. Bovendien is de journalist in belangrijke mate afhankelijk van bronnen.

In dit onderzoek worden theorieën over framing, brongebruik en de aanwezigheid van achterliggende belangen van bronnen gebruikt en op basis daarvan worden analyses uitgevoerd. Hierbij worden kwantitatieve uitkomsten ondersteund door kwalitatieve bevindingen. De uitkomsten van framing en brongebruik van de twee verschillende dagbladen worden met elkaar vergeleken en ook de resultaten uit de verschillende perioden worden tegen elkaar afgezet. Voor een goed begrip van het framingonderzoek is het allereerst nodig om met enig detail in te gaan op de historische context van de twee financiële crises.

Financiële crises

Historisch gezien zijn alle financiële crises uniek, maar vanuit een economisch perspectief zijn er in tijden van financiële crises overeenkomstige gebeurtenissen en patronen zichtbaar.⁸ Deze overeenkomsten maken een vergelijkend perspectief tussen verschillende financiële crises mogelijk. Bij de hierna volgende beschrijvingen van de financiële crises van 1929 en 2008 is vastgehouden aan het patroon dat geschetst is door Minsky uit Kindleberger en Aliber.⁹ Hier bestaat een *financiële crisis* uit de fasen 'verandering' (*'displacement'*), 'economische boom', 'euforie', 'finan-

ciële tegenspoed' (*financial distress*), 'paniek' en 'crisis'. De eerste vier fasen gaan vooraf aan een financiële crisis en de fasen 'paniek' en 'crisis' beginnen in het geval van de twee financiële crises op 24 oktober 1929 en 15 september 2008.

De periode die voorafging aan de financiële crisis van 1929 was een periode van herstel van de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog. Overheden betaalden hun schulden af en valuta's stabiliseerden zich. Tijdens de oorlog waren door verschillende landen protectionistische maatregelen genomen, zoals import- en exportrestricties, die vervolgens weer werden afgebouwd.¹⁰ Ook waren de productie en werkgelegenheid op hoog niveau en bleven voortdurend stijgen.¹¹ Zoals Einzig in 1931 schreef: 'It was taken for granted that the progress made during the seven years 1923-1929 would continue, and that nothing but another world war – a most unlikely contingency – or a disaster of similar magnitude, could check the process of recovery'.¹²

Een verandering die mogelijk ten grondslag lag aan de financiële crisis is de terugkeer van Engeland naar de gouden standaard van voor de Eerste Wereldoorlog.¹³ Dit leidde tot een overwaardering van het Britse pond, met als gevolg dat import voor Engeland voordelig was, maar export juist moeizaam verliep. In 1927 kwamen hoge functionarissen van de Engelse, Franse en Duitse nationale banken bij de Amerikaanse centrale bank bijeen om te pleiten voor een politiek van goedkoop geld. Dit verzoek werd ingewilligd door de Fed, de Amerikaanse centrale bank. Hierdoor werd veel geleend geld met een lage rente geïnvesteerd in aandelen of de financiering daarvan. Hierover zegt ook de econoom Lionel Robbins: 'Alles wijst erop dat vanaf die datum de toestand volkomen uit de hand liep'.¹⁴

Wetenschappers zijn het niet eens over *de* verandering die heeft geleid tot het ontstaan van de financiële crisis van 1929. Technologische vooruitgang in de jaren twintig van de vorige eeuw bood mogelijkheden voor investeringen met het goedkope krediet dat was vrijgekomen. De auto-industrie groeide sterk, de toepassing van elektriciteit werd door de Verenigde Staten heen verspreid, het telefoonsysteem rolde zich uit, de bioscopen waren in opkomst en ook het gebruik van radio nam in deze periode sterk toe.¹⁵ De hiervoor geschetste ontwikkelingen voorafgaand aan de economische boom, en de verslechtering daarna, tonen een periode vol *veranderingen*.

De periode van veranderingen werd gevolgd door een periode van hoogconjunctuur met positieve vooruitzichten, de *economische boom*. Zo deelde president Coolidge in december 1928 mee dat 'het heden met tevredenheid en de toekomst met optimisme' mocht worden beschouwd.¹⁶ Van de mogelijkheden om te investeren werd steeds meer gebruik gemaakt. Waren het in eerste instantie de professionele investeerders die op deze manier geld probeerden te verdienen, later traden de Amerikaanse burgers toe tot de beurs met het doel om rijk te worden.¹⁷ Er waren positieve vooruitzichten en iedereen probeerde een graantje mee te pikken.

In 1929 raakten de Amerikaanse investeerders in een staat van *euforie*. Er werd niet alleen met eigen geld geïnvesteerd, maar vanwege de goedkope leenmogelijkheden werd er in dat jaar ook volop gespeculeerd met geleend geld. In augustus van

De aandelenbeurs in Wall Street na een hevige handelsdag

Bron: *Het leven in de crisisjaren, 1929-1939*, Amsterdam 2000, p. 10

1929 bedroeg het aandeel geleend geld wel twee derde van de aandelenwaarde.¹⁸ Enkele waarschuwingen werden toen al uitgesproken over negatieve gevolgen van deze situatie of zelfs een mogelijke krach, wanneer de staat van euforie zich zou voortzetten.¹⁹

In het begin van september 1929 brak de periode van *financiële tegenspoed* aan. Het keerpunt werd ingezet op 5 september met een rede van economisch voorspeller Roger Babson²⁰ waarin hij stelde dat een beurskrach ophanden was. Een dalende trend van de aandelenkoersen werd ingezet. Andere gebeurtenissen die mogelijk van negatieve invloed waren op de beurs waren dalende cijfers over de Amerikaanse industrie, de ontmaskering van het frauduleuze zakelijke imperium van de Engelsman Clarence Hatry met een vertrouwenscrisis tot gevolg en het tegenhouden van een aandelensplitsing gevolgd door een negatieve uitspraak over het bedrijf Boston Edison door het departement van openbare nutsbedrijven in Massachusetts.²¹

Nadat duizenden speculanten besloten om hun aandelen te verkopen, om zo nog winst te behalen of de schade te beperken, brak in oktober 1929 *paniek* uit. Dit gebeurde op donderdag 24 oktober 1929, ook wel bekend als *Black Thursday*. De handel verliep in een dusdanig hoog tempo dat de man die de koerswijzigingen verwerkte, de tikker, dit niet kon bijhouden. De onzekerheid die dit met zich meebracht, zorgde voor nog meer verkopen en verkooporders. 'Dit was werkelijke paniek', zo stelt Galbraith.²² In het weekeinde berichtten de Amerikaanse dagbladen

optimistisch dat iedereen na een korte pas op de plaats weer volop kon gaan speculeren. Iedereen zou zijn lesje hebben geleerd om niet alleen maar rijkdom na te jagen en de aandelen zouden weer een betrouwbare stabiele waarde krijgen. Dit vooruitzicht werd echter geen werkelijkheid.²³

Op maandag 28 oktober 1929 stortte de beurs in door onzekerheid van de aandeelhouders over een eventuele lening van Morgan aan de president-directeur van de National City Bank. Aan het einde van de dag vergaderden de president-directeuren van de grote financiële instellingen National City Bank, Chase National Bank, Guaranty Trust Company, Bankers Trust Company en Morgan. Na afloop maakten zij bekend het niet als hun taak te zien om aandelen op te kopen en zo verdere ineenstorting van de aandelenkoers tegen te houden. Op dinsdag 29 oktober 1929, *Black Tuesday*, daalden de aandelenkoersen in recordtempo verder. De rest van de week was de beurs grotendeels gesloten en bracht het bedrijfsleven juist positieve mededelingen en voorspellingen naar buiten. Toch kwamen de positieve voorspellingen niet uit en de financiële crisis duurde voort.²⁴

Nadat de financiële crisis van 1929 doorzette en de Grote Depressie volgde, werden door de Amerikaanse overheid maatregelen genomen om een nieuwe financiële crisis te voorkomen. Een onderdeel hiervan was de Glass-Steagall-wet uit 1933. Deze wet leidde tot scheiding van commercieel bankieren en investeringsgericht bankieren. Ook omvatte de wet strenge regulering voor de financiële sector.²⁵

De periode voor de uitbarsting van de financiële crisis van 2008 werd gekenmerkt door *veranderingen* ten opzichte van maatregelen die werden genomen na de financiële crisis van 1929. Nadat de ernst van de financiële crisis van 1929 en de redenen voor deze maatregelen op de achtergrond raakten, werden ze afgeschaft in de periode vanaf de jaren zeventig tot aan de eliminatie van de Glass-Steagall-wet in de jaren negentig. Deze veranderingen gaven de banken meer vrijheid, terwijl het toezicht op banken achterbleef. Andere invloedrijke veranderingen in de aanloop van de financiële crisis in 2008 waren de belastingverlaging door de Bush-regering en de renteverlaging door de Fed.²⁶

Als gevolg van deze ontwikkelingen gingen banken weer zowel investeren als commercieel bankieren. Ze brachten huiseigenaren met hypotheeklen en investeerders, zoals pensioenfondsen en verzekeringsmaatschappijen, bijeen. Vanwege de lage rente op *Treasury bills*²⁷ waren investeerders op zoek naar nieuwe investeringsmogelijkheden. De lage rentestand in combinatie met buitenlandse geldoverschotten leidde tot veel vraag naar krediet. De banken konden goedkoop geld lenen en investeerden dit in hypotheeklen. Pakketten van gebundelde hypotheeklen (*'collateralized debt obligations'*) verkochten de banken door aan investeerders en op deze wijze verdiende iedereen er geld aan.²⁸ Dit was een periode van een *economische boom*.

Doordat de investeerders winst maakten op investeringen in hypotheekpakketten, wilden zij meer en ontstond er een sfeer van *euforie*. De eisen voor het verkrijgen van hypotheeklen door huiseigenaren werden versoepeld, dit werden de zogenoemde *sub-prime mortgages*. In de veronderstelling dat de huizenprijzen zouden

blijven stijgen, kon de bank het huis tegen een gunstige prijs verkopen wanneer de huiseigenaren uit het laagste segment hun hypotheek niet meer konden betalen.²⁹ Deze risicovolle hypotheekpakketten werden ook ondergebracht in pakketten en de risico's op deze pakketten werden vervolgens doorverkocht aan investeerders.³⁰

Steeds meer huiseigenaren konden echter niet meer aan hun hypotheekverplichtingen voldoen en moesten hun huizen verkopen. Een periode van *financiële tegenspoed* brak aan waarbij het aanbod van huizen de vraag oversteeg en de huizenprijzen daalden. Ook huiseigenaren die hun hypotheek wel konden betalen, stopten met betalen omdat hun hypotheekbetalingen hoger werden dan de waarde van het huis. Hierdoor ontstond een neerwaartse spiraal. De investeerders realiseerden dit zich ook en wilden niet verder investeren in hypotheekpakketten. Hierdoor konden de banken de pakketten niet meer verkopen, lukte het ze niet om het geleende geld terug te betalen en kregen de banken hoge schulden. Ook bleek dat de investeerders pakketten in hun bezit hadden die weinig waard waren en ook zij leden verlies.³¹

Op maandag 15 september kwam aan het licht dat naast de huiseigenaren, ook de banken en investeerders er slecht voor stonden. Dit is de dag die bekend staat als het begin van de financiële crisis van 2008. Toen bleek dat vijf grote investeringsbanken niet meer op eigen benen konden staan, begon de financiële markt te wankelen en ontstond er *paniek*. Het faillissement van Lehman Brothers en de verkoop van Merrill Lynch aan de Bank of America op maandag 15 september 2008 luidden het begin van de *financiële crisis* in.³² Dit had uitwerking op het leengedrag tussen banken, dat afnam vanwege de angst voor het omvallen van meer banken.³³ De volgende dag maakte de American Insurance Group (AIG) bekend dat zij niet meer over voldoende krediet beschikte en verschaftte de Federal Reserve haar een lening. Na een korte opleving daalden de koersen de dagen daarna in hoog tempo verder.

Op woensdag daalden de waarden van diverse beleggingsfondsen met investeringen in het omgevallen Lehman Brothers. Ook de aandelen van Morgan Stanley en Goldman Sachs die op dat moment de twee grootste onafhankelijke investeringsbanken waren, daalden sterk. De Engelse hypotheekbank HBOS, die eerder in de week in de problemen raakte, werd deels overgenomen door Lloyds TSB.³⁴ Ondanks een geldinjectie van 180 miljard dollar door centrale banken in Amerikaanse fondsen, zakten de koersen op donderdag verder weg.³⁵

Op vrijdag 19 september lieten de aandelenkoersen de hoogste stijging in één dag zien. Dit gebeurde als gevolg van het bericht van de Amerikaanse overheid om een financieel hulpplan te lanceren en om short selling³⁶ te verbieden. Het complete plan volgde de volgende dag onder de naam *Troubled Asset Relief Plan*. Dit plan omvat 700 miljard dollar om te besteden aan het opkopen van risicovolle ('vervuilde') hypotheekpakketten, om zodoende de kredietverlening te stimuleren. Op maandag 22 september daalden de koersen weer door de mededeling dat Morgan Stanley en Goldman Sachs gereguleerde banken werden. Ook ontstond onzekerheid over de uitvoerbaarheid van het reddingsplan. Deze onzekerheid bleef de dagen daarna

Werknemers van Lehman Brothers verlaten met persoonlijke bezittingen het hoofdkantoor in New York nadat de Amerikaanse zakenbank is omgevallen

Bron: NRC Handelsblad, 15 september 2008. Foto Bloomberg

FIGUUR 1: *Schematische weergave van framing*
Bronnen: De Vreese (2003), Shoemaker & Reese (1996)

aanwezig.³⁷ De dalende trend die was ingezet, zette door en het einde van de financiële crisis bleef lang niet in zicht.

Framing

De media hebben in hun weergave van de hiervoor beschreven financiële crises gebruik gemaakt van frames. Voor het begrip *frame* en de toepassing *framing* zijn verschillende definities binnen de communicatiewetenschap. In dit artikel wordt de definitie van Entman gevolgd. Hij omschrijft framing als ‘selecting and highlighting some facets of events or issues, and making connections among them so as to promote a particular interpretation, evaluation and/or solution’.³⁸ Voor dit artikel moet deze definitie in het licht worden geplaatst van de stelling van Carragee en Roefs dat ‘framing processes need to be examined within the contexts of the distribution of political and social power’.³⁹

Framing wordt in dit onderzoek niet beschouwd als een op zichzelf staand begrip, maar wordt beschouwd als uitingen van factoren en processen die (bewust of onbewust) invloed uitoefenen. In figuur 1 staan deze factoren genoemd en die worden in de volgende paragraaf nader toegelicht. In dit onderzoek staat het proces dat *frame building* wordt genoemd centraal, oftewel de totstandkoming van frames.⁴⁰ Framing gedraagt zich in dit geval als een afhankelijke variabele.

Zoals in figuur 1 te zien is, valt binnen framingonderzoek onderscheid aan te brengen tussen *generic* framingonderzoek en *issue-specific* framingonderzoek.⁴¹ In onderzoek naar *generic framing* zijn algemene frames van tevoren vastgesteld die worden gebruikt om frames in artikelen met verschillende nieuwsonderwerpen vast te stellen. In het geval van onderzoek naar *issue-specific framing* zijn de frames op basis van de inhoud van de te onderzoeken artikelen vastgesteld.

Aan beide onderzoeksmethoden kleven voor- en nadelen. Issue-specific framing heeft, zoals de naam al zegt, een specifiek karakter met als gevolg dat de frames sterker zijn toegespitst op het onderzochte onderwerp. Het geeft meer inhoudelijke

FIGUUR 2: Niveaus van invloeden op de inhoud van nieuwsberichten
 Noot: de grijze cirkels zijn de niveaus waarin de invloed van bronnen aanwezig is
 Bron: Shoemaker & Reese (1996), p. 60

informatie over het nieuwsonderwerp. Het nadeel hiervan is dat door het specifieke karakter van de frames weinig tot geen vergelijkingen met ander onderzoek mogelijk is. Als gevolg daarvan ontbreekt de mogelijkheid om te generaliseren en daarmee om algemene theorie te kunnen creëren. Dit is meteen ook het voordeel van generic frames; wanneer dezelfde (algemene) frames worden gebruikt, kan een vergelijking met ander onderzoek worden getrokken, kunnen er patronen worden gevonden en bestaat de mogelijkheid om theorie te vormen.⁴²

Zowel bij generic framing als bij issue-specific framing kunnen dominante frames en counterframes aanwezig zijn. Er is sprake van een *dominant frame* wanneer één frame in de berichtgeving overheerst. Het dominante frame laat slechts één perspectief op het onderwerp zien, met als gevolg dat tegengeluiden niet meer worden uitgesproken en het dominante frame daardoor in stand blijft. Een *counterframe* is een frame dat een compleet ander perspectief op het onderwerp of de gebeurtenis geeft.⁴³ Ook is het mogelijk dat een variëteit aan frames in de berichtgeving aanwezig is en dat er niet uitsluitend sprake is van een dominant frame en eventueel een counterframe.

Invloeden op framing en achterliggende belangen

De mate waarin frames, dominante perspectieven en tegengeluiden in nieuwsberichten aanwezig zijn, wordt beïnvloed door verschillende factoren en achterliggende belangen. Het hiërarchische model van Shoemaker en Reese geeft dit schematisch weer, zoals in figuur 2 te zien is.⁴⁴ Dit model bestaat uit cirkels, met steeds kleiner wordende stralen tot aan de kern van het schematische model dat het 'individuele niveau' voorstelt.

De niveaus in figuur 2 bestaan uit actoren die per niveau, van buiten naar binnen gezien, in toenemende mate invloed uitoefenen op de inhoud van het nieuwsbericht. Daarnaast beïnvloeden de onderliggende niveaus de bovenliggende niveaus. De actoren die zich op de verschillende niveaus bevinden, hebben, wanneer zij invloed uitoefenen op het individuele niveau van de journalist en de inhoud van het werk, vanzelfsprekend ook invloed op framing in deze nieuwsberichten. Scheufele stelt dan ook dat ‘future research (...) should address the processes that influence the creation or changes of framing applied by journalists’.⁴⁵

Bronnen zijn van invloed in vier van de vijf schematisch aangegeven niveaus. Van deze niveaus wordt het routineniveau hier uitgelicht, vanwege de rol die nieuwswaarden routinematig spelen. Nieuwswaarden bepalen namelijk de aantrekkelijkheid van een artikel voor het publiek en bepalen daarom ook framing van artikelen. De verschillende nieuwswaarden zijn de mate van belangrijkheid, human interest, conflict, ongebruikelijkheid, tijdigheid en nabijheid.⁴⁶

Ook de wisselwerking tussen bronnen en journalisten is cruciaal voor framing van nieuwsberichten.⁴⁷ Ten eerste is de journalist, zoals Shoemaker en Reese ook stellen, afhankelijk van bronnen. Wanneer er weinig bronnen tot de beschikking van journalisten staan, hebben zij minder keuze. Journalisten hebben bronnen nodig om aan informatie en nieuws te komen. Op hun beurt hebben bronnen ook belang bij het leggen van contact met journalisten. Op deze manier kunnen bijvoorbeeld politici hun standpunten over een financiële crisis verdedigen en vertegenwoordigers van banken de publieke opinie over de rol van banken en het gedrag van consumenten beïnvloeden. Voor beide partijen is er dus sprake van een ‘welbegrepen eigenbelang’ en eventuele ‘machtsuitoefening via de media’.⁴⁸

Bij framingonderzoek moeten de frames dus expliciet in het licht van de achterliggende belangen worden geplaatst. Het is van belang wie en wat zich achter de frames bevinden. Daarom is slechts het benoemen van de bronnen die een rol spelen bij framing niet genoeg. Ook de belangen van deze bronnen moeten in het onderzoek worden betrokken om framing vast te stellen. Hierbij is het belangrijk om te beseffen dat de mogelijkheden om toegang te krijgen tot het nieuws als podium voor hun belangen onder bronnen niet gelijk zijn verdeeld.

Bronnen

Om de verschillende soorten bronnen te kwantificeren is een indeling van twaalf brontypen van Ericson, Baranek en Chan gebruikt uit hun kwantitatieve onderzoek naar brongebruik in de media.⁴⁹ Uit deze indeling is het de moeite waard om voorafgaand aan het tonen van de resultaten een drietal brontypen te bespreken. Ten aanzien van de immer aanwezige bron die in de indeling voorkomt, de journalist zelf, wordt gesteld dat ‘journalists frequently insert their own statements as a source of knowledge in the news item. This is often done at the beginning and end of an item, especially to frame it (...)’.⁵⁰ Journalisten laten vaak na om te vermelden wat de

bron van de door hun vermelde informatie is. De verklaring hiervoor is volgens Ericson et al. dat de journalist meestal informatie verstrekt die afkomstig is uit eerder gepubliceerde nieuwsberichten.

Daarnaast toont eerder onderzoek aan dat bronnen uit de private sector significant minder worden gebruikt dan overheidsbronnen. Hiervoor is een interessante verklaring, namelijk dat ‘the power of private corporate sources over the news includes especially their power to keep things out of the news’. De derde categorie van brontypen die interessant is om toe te lichten is de categorie ‘ongespecificeerd’. Bronnen die in deze categorie vallen zoals ‘experts’, ‘persoonlijkheden uit de financiële wereld’ en ‘analisten’ worden getoond wanneer journalisten hun eigen mening of die van een andere journalist of personen uit hun netwerk willen weergeven. Door op deze manier te refereren lijkt het alsof het de mening is van een persoon die verstand van zaken heeft, maar liever anoniem wilt blijven. In plaats van een eigen mening lijkt dit objectiviteit weer te geven.⁵¹

Framingonderzoek

De dagbladen die zijn onderzocht, zijn *De Telegraaf* en *NRC Handelsblad* voor 2008 en *De Telegraaf* en de voorloper van *NRC Handelsblad*, het *Algemeen Handelsblad* voor 1929. *De Telegraaf* valt in de categorie populaire dagbladen die het nieuws sensationeel brengt met behulp van visuele aspecten. De lezers hiervan bestaan uit personen uit zowel de hoge welstandsklasse als de lage welstandsklasse. *Algemeen Handelsblad* en later *NRC Handelsblad* zijn te typeren als kwaliteitskranten met veel aandacht voor politiek en sociaaleconomisch nieuws. Hun lezers zijn relatief hoog opgeleid en vaker afkomstig uit de hogere welstandsklasse.⁵²

De artikelen van de eerste tien dagen van beide financiële crises uit beide dagbladen worden allemaal onderzocht op de aanwezigheid van vooraf bepaalde frames. Zoals eerder beschreven, betekent dit dat wordt onderzocht vanuit welk perspectief een bericht is geschreven. Semetko en Valkenburg bieden een indeling van veelgebruikte frames, die in deze bijdragen met enige aanpassing ook wordt gebruikt. De indeling bestaat uit het verantwoordelijkheidsframe, human interestframe, conflictframe, moraliteitsframe en economische gevolgenframe.⁵³

Naast de genoemde frames kan in de berichtgeving over de financiële crisis ook het *crisisframe* voorkomen. Kenmerken van het crisisframe zijn een ‘extreme verandering’, ‘paniek’, ‘vergelijking met een andere crisis’ en/of een ‘negatieve financiële/economische ontwikkeling’. Dit frame is toegevoegd voor het onderzoek naar de berichtgeving van financiële crises in de Nederlandse dagbladen. Figuur 3 laat de vragen zien die per nieuwsbericht worden gesteld om de aanwezige frames aan het licht te brengen.

FIGUUR 3: *Framingvragen*

Verantwoordelijkheidsframe

1. Suggereert het verhaal dat enige vorm van overheid/bestuur de mogelijkheid heeft om het probleem te verlichten?
2. Suggereert het verhaal dat enige vorm van overheid/bestuur verantwoordelijk is voor de kwestie of het probleem?
3. Oppert het verhaal (een) oplossing(en) voor de kwestie of het probleem?
4. Suggereert het verhaal dat een individu (of groep in de samenleving) verantwoordelijk is voor de kwestie of het probleem?
5. Suggereert het verhaal dat dringende actie vereist is?

Human interestframe

6. Geeft het verhaal een menselijk voorbeeld of 'menselijk gezicht' aan de kwestie?
7. Gebruikt het verhaal bijvoeglijke naamwoorden of menselijke symbolen die gevoelens van woede, empathie, sympathie of compassie oproepen?
8. Benadrukt het verhaal hoe individuen en groepen worden beïnvloed door de kwestie?
9. Gaat het verhaal in op het privéleven van de actoren?
10. Bevat het verhaal visuele informatie dat gevoelens van woede, empathie, sympathie of medelijden oproept?

Conflictframe

11. Geeft het verhaal onenigheid weer tussen partijen/individuen/groepen/landen?
12. Maakt een partij/individu/groep/land verwijten aan de ander?
13. Refereert het verhaal aan twee of meer kanten van het verhaal?
14. Refereert het verhaal aan winnaars en verliezers?

Moraliteitsframe

15. Bevat het verhaal een moreel waardeoordeel?
16. Refereert het verhaal aan moraliteit, God of andere religieuze grondbeginselen?
17. Biedt het verhaal specifieke sociale voorschriften over hoe zij zich dienen te gedragen?

Economische gevolgenframe

18. Wordt er gesproken over huidige of toekomstige financiële verliezen of winsten?
19. Wordt er gesproken over kosten of uitgaven?
20. Wordt er gerefereerd aan economische consequenties van het al dan niet ondernemen van actie?

Crisisframe

21. Suggereert het verhaal extreme verandering?
 22. Refereert het verhaal aan paniek?
 23. Refereert het verhaal aan andere financiële (of economische) crises?
 24. Refereert het verhaal aan een negatieve financiële of economische ontwikkeling?
-

Per nieuwsbericht worden alle vragen uit figuur 3 met ja of nee (1 of 0) beantwoord. Door het uitvoeren van statistische toetsen worden de frames aan het licht gebracht. Hierbij worden de vijf algemene frames beschouwd als ‘within-subject’ factoren waarbij iedere factor (een frame) wordt gevormd door de onderliggende variabelen (de bijbehorende vragen). Daarbij zijn de resultaten gecorrigeerd middels de Bonferroni ‘confidence interval adjustment’ correctie die gebruikt wordt wanneer meerdere verbanden worden onderzocht.⁵⁴

In het geval van het *verantwoordelijkheidsframe* wordt een onderwerp weergegeven vanuit het perspectief dat iemand daar verantwoordelijkheid voor draagt. De aangewezen verantwoordelijken kunnen zowel een individu, als een groep, bedrijf, organisatie of overheid zijn. Met het oog op de financiële crises worden bijvoorbeeld de bankiers, toezichthouders of speculanten hiervoor aangewezen.

Met het *human interestframe* wordt een onderwerp vanuit een persoonlijke of emotionele invalshoek benaderd. Dit gebeurt wanneer in het bericht een persoonlijk voorbeeld staat of woorden die emoties oproepen staan weergegeven. Een voorbeeld van het human interestframe in een artikel over de financiële crisis in 2008, is: ‘De gezichten staan strak vooruit bij de mannen en vrouwen die door de draaideur komen van het hoofdkantoor van Lehman Brothers in het hartje van Manhattan. Een enkeling heeft duidelijk natte ogen.’⁵⁵

Het *conflictframe* is een perspectief dat een conflict tussen personen, groepen of landen weergeeft. Hierbij kunnen verwijten (over en weer) worden gemaakt of dat wordt gesproken over ‘winners’ en ‘losers’. ‘Sommigen nemen ten opzichte van de huidige situatie wellicht een onverschillige houding aan, zoals eenige commissarissen van de Federal Reserve Bank van New York hebben gedaan, maar deze houding zal de werkelijke feiten niet aan het licht doen treden.’⁵⁶ Ook kunnen twee of meer kanten van het verhaal worden belicht.

Tot slot is het *moraliteitsframe* aanwezig wanneer een moreel oordeel wordt uitgesproken. Of wordt aan de lezers een bepaalde boodschap meegegeven over hoe zij zich dienen te gedragen. Bijvoorbeeld, ‘men mag niet speculeren’ of ‘men mag geen bonussen opstrijken’. Een ander oordeel dat aanwezig kan zijn, is de boodschap om ‘optimistisch te blijven’ of ‘oppassen’.

Bronnenonderzoek

Naast het algemene framingonderzoek wordt ook een onderzoek naar het gebruik van journalistieke bronnen uitgevoerd. Allereerst wordt een indeling voor de verschillende brontypen bepaald, zoals in figuur 4 staat weergegeven en afkomstig is uit Ericson et al.

Naast de brontypen worden de kennistypen van de bronnen onderzocht. Hierbij is een onderscheid tussen de typen: primair (wat is er gebeurd?) secundair (waarom is het gebeurd?), tertiair (hoe was het om...?), evaluerend (was het goed of slecht?) of

FIGUUR 4: *Brontypen*

-
1. journalist van de organisatie
 2. andere journalist
 3. strafrecht
 4. nationale of lokale overheden
 5. andere overheidsfunctie
 6. bedrijfsleven
 7. beroepsvereniging
 8. politieke organisatie
 9. maatschappelijke organisatie
 10. individuen
-

aanbevelend (wat nu te doen?).⁵⁷ Daarnaast is een extra categorie toegevoegd die meerdere kennistypen combineert. Het is tenslotte mogelijk dat een bron voor meerdere soorten kennis is gebruikt. Zo staat minister Paulson van Financiën in *NRC Handelsblad* geciteerd en verklaart hij wat er is gebeurd:

‘Deze niet liquide leningen verstoppen het systeem en belemmeren banken met het uitgeven van nieuwe, wel productieve leningen.’

Deze primaire kennis wordt gevolgd door een evaluatie van de hulpmaatregelen die als gevolg van de gebeurtenissen zoals hiervoor verklaard, zijn aangekondigd:

‘Toch ben ik ervan overtuigd dat deze maatregelen de belastingbetaler uiteindelijk minder kosten dan het alternatief, namelijk een voortgaande reeks van faillissementen en bevroren kredietmarkten, waardoor de economie niet meer kan functioneren.’

Deze evaluatie van de voorgestelde maatregelen wordt gerekend tot het type evaluerende kennis. Aangezien het ene type kennis niet als belangrijker kan worden gezien dan het ander, zijn beide in de analyse meegenomen.

Bovendien worden de resultaten over brontypen en kennistypen gecombineerd, zodat duidelijk wordt van welk brontype wat voor soort kennis gebruikt wordt in de berichtgeving over de financiële crises. Dit is per dagblad gespecificeerd, zodat het inzicht geeft in de overeenkomsten en verschillen van het brongebruik in de verschillende dagbladen en tussen de verschillende perioden.

De Telegraaf in 1929: 'HET MEEST VERSPREIDE GROOTE DAGBLAD'. De katernen waarin het financiële en economische nieuws wordt gepubliceerd zijn: 'Laatste Nieuws', 'Financiën en Economie' en 'Dagelijks beursverzicht'

Bron: De Telegraaf, 25 oktober 1929

Kwalitatief onderzoek

Uit het algemene framingonderzoek naar de berichtgeving over de financiële crises blijkt welk frame het meest aanwezig is. Dit wordt vervolgens verder onderzocht, door het frame te ontleden naar specifieke perspectieven. Uit het aanwezige moraliteitsframe kan bijvoorbeeld blijken of iets goed of juist slecht is. De uitkomsten zijn vervolgens te verklaren door de bronnen die het frame tot stand hebben gebracht en de achterliggende belangen van deze bronnen.

Op deze wijze worden zowel de nadelen van het gebruik van generiek frames (te algemeen om inhoudelijk iets te zeggen) als van issue-specifiek frames (niet vergelijkbaar met ander onderzoek vanwege het specifieke karakter) ondervangen. Door het combineren van generiek framingonderzoek met bronnenonderzoek en de achterliggende belangen wordt een zo compleet mogelijk beeld getoond van framing van de financiële crises.

TABEL 1: *Frames in de berichtgeving over de financiële crises van 1929 en 2008.*

Dagblad	Economische gevolgen- frame		Crisisframe		Verantwoorde- lijkheidsframe		Human interestframe		Conflictframe		Moraliteits- frame		N
1929													
<i>De Telegraaf</i>	0,42	(0,05)	0,37	(0,04)	0,19	(0,03)	0,05	(0,03)	0,07	(0,02)	0,11	(0,02)	38
<i>Algemeen Handelsblad</i>	0,45	(0,04)	0,36	(0,04)	0,10	(0,02)	0,12	(0,03)	0,01	(0,02)	0,04	(0,02)	45
2008													
<i>De Telegraaf</i>	0,56	(0,04)	0,25	(0,04)	0,15	(0,02)	0,07	(0,03)	0,06	(0,02)	0,01	(0,01)	52
<i>NRC Handels- blad</i>	0,65	(0,04)	0,44	(0,04)	0,23	(0,03)	0,14	(0,03)	0,06	(0,02)	0,01	(0,02)	44
Totaal ^a	0,53	(0,04)	0,35	(0,04)	0,17	(0,02)	0,09	(0,03)	0,05	(0,02)	0,04	(0,02)	179

Noot: gemiddelde waarden van framing met de bijbehorende standaarddeviaties tussen haakjes. Waarden gecorrigeerd door Bonferroni 'confidence interval adjustment'.

^a De totale waarden zijn de gemiddelde waarden van de aanwezigheid van de frames in alle dagbladen en perioden.

Frames in berichtgeving over financiële crises

Het analyseren van de artikelen over de twee financiële crises en het beantwoorden van de framingvragen leiden tot de resultaten die te zien zijn in tabel 1.

Tabel 1 toont allereerst dat alle frames aanwezig zijn in beide dagbladen en in beide perioden. Er is dus een diversiteit aan frames zichtbaar. Daarnaast is te zien dat voor allebei de dagbladen in beide perioden geldt dat het *economische gevolgenframe* het vaakst voorkomt. In 2008 wordt dit frame zelfs nog vaker gebruikt dan in de berichtgeving over de financiële crisis van 1929. Uit de vergelijking van de twee dagbladen per periode blijken geen significante verschillen. Met andere woorden, de aanwezigheid van het economische gevolgenframe is per financiële crisis niet significant anders in *De Telegraaf* dan in het *Algemeen Handelsblad* of *NRC Handelsblad*.

Het tweede meest aanwezige frame in de berichtgeving over zowel de financiële crisis van 1929 als de financiële crisis van 2008 is het *crisisframe*. Tussen het gebruik van dit frame in de berichtgeving van de financiële crisis van 1929 in *De Telegraaf* en het *Algemeen Handelsblad* zijn geen significante verschillen waarneembaar. In de artikelen over de financiële crisis van 2008 is dit frame in *NRC Handelsblad* wel significant vaker aanwezig dan in *De Telegraaf*. Verder kan uit de vergelijking tussen 1929 en 2008 geen eenduidige conclusie worden getrokken.

Uit dit framingonderzoek blijkt dat er niet slechts één dominant frame en één counterframe aanwezig is. Anders gezegd, er worden verschillende perspectieven gebruikt om verslag te doen van de financiële crises. Daarnaast blijkt dat er slechts in beperkte mate grote en eenduidige verschillen aanwezig zijn tussen de dagbladen

Banken moeten zichzelf redden

den ontslagen en topman Richard Fuld jr. heeft nagemoeg elk afde-
lingshoofd verzinnen - sommige
divisies zagen zelfs de als quinnai-
mer aangestelde nieuwe man al
weer vertrekken. Het personeel
dat wel beviel, moest gepaard wor-
den om het zinkende schip niet te
verlaten. En daar wordt het iro-

Steeve, die van zijn eigen beest af kwam, was een medelidende man. Hij zag zijn collega's van 45 en ouder. Hij zelf is nu 34 jaar. "Deze mensen hebben kinderen op de universiteit, een huis dat toch al in waarde is gedaald, en een nieuwe baan bij een bank, kantoortuigen, vergaren. Het is niet hun schuld dat de wereld ineens financiële sector viel. Het ging in New York. Bankier Steve heeft een mantra, en hoe verder de avond vordert, hij meer hij het zal zeggen. *'Risk, Risk, Risk'*. Risico en risico. Het is niet mogelijk op hoge niveaus te werken bij een bank. Het is niet betalen, maar je moet niet van risico's kloppen. klagen is dus nu ongepast."

Het was niet alleen het geld dat mensen naar Lehman Brothers trok. Het bedrijf had een goede re-

donderdag probeerde de bank een brânzgnoot te vinden die Lehman Brothers in zijn geheel wilde overnemen. Toen de beurs op vrijdagmiddag sloot, had de bank in een week 77 procent van haar beurswaarde verloren. Vrijdagsmiddag om zes uur riep de Federal Reserve - de centrale bank - de beursstoechthouders SEC, het Ministerie van Financiën en toppers van de grootste banken op Wall Street bij elkaar. De boodschap: de overheid had misschien eerder wel geholpen het financiële systeem overvloed te houden, dit keer moesten de banken zichzelf redden.

Het hoofdkantoor van Lehman Brothers in New York. De bank, met 26.000 werknemers wereldwijd, heeft gisteravond surseance aangevraagd. Foto Reuters

Met hun opstelling oewmen de austeren van de banken - waar men op radicaal terug te vallen. Zij dringen de zogenaamde wereld banken - waartoe banken te grote rassen's noemen in de westerse wereld dat de overheid in geval van nood niet zal bijsprennen.

Het einde is nog niet in zicht. Amerika's grootste vorderende AIG heeft volgens verschillende financiële media bij de Fed aanklopt voor 80 miljard dollar aan noodfinanciering. In morgen komt de Fed besien om over de financiering te spreken. Zullen de dalende re-

Bron: NRC Handelsblad, 15 september 2008

en perioden. Dit gegeven maakt het nadere onderzoek naar het brongebruik en de specifieke perspectieven van het meest aanwezige frame des te interessanter.

Bronnen in berichtgeving over financiële crises

Uit het bronnenonderzoek blijkt dat niet alle vooraf gedefinieerde brontypen aanwezig zijn in de berichtgeving. Daarnaast wordt duidelijk dat de kennistypen primair en evaluerend overheersend aanwezig zijn in de berichtgeving over de financiële crises. Wanneer de analyse van brontypen en kennistypen worden gecombineerd, volgen de bevindingen die staan samengevat in tabel 2.

De combinatie van brontypen met kennistypen maakt de structuur van het brongebruik per dagblad duidelijk.⁵⁸ Dit beantwoordt bijvoorbeeld de vraag: wie biedt een significant deel van de primaire kennis in de berichtgeving van een bepaald dagblad? Dit zegt vervolgens ook iets over wie invloed heeft op framing in dit dagblad.

Tabel 2 toont allereerst dat de journalist zelf in meer dan de helft van de gevallen de primaire en evaluerende kennis verstrekt in het *Algemeen Handelsblad*. Het percentage voor primaire kennis ligt voor *De Telegraaf* in 1929 een stuk lager (33,8 procent). Een ander opvallend verschil is dat *De Telegraaf* significant vaker namens

TABEL 2: Type kennis van bronnen per type bron per dagblad

		<i>De Telegraaf</i> 1929	<i>Algemeen</i> <i>Handelsblad</i> 1929	<i>De Telegraaf</i> 2008	<i>NRC Handelsblad</i> 2008
Type kennis per type bron		percentage ^a	percentage ^a	percentage ^a	percentage ^a
Primair	Journalist zelf	33,8%	59,6%	59,3%	52,8%
	Andere journalist	11,3%	21,1%	7,4%	5,6%
	Nationale en lokale overheden	1,4%	0,0%	2,5%	9,7%
	Andere overheidsfunctie	1,4%	0,0%	3,7%	9,7%
	Bedrijfsleven	40,8%	10,5%	19,8%	11,1%
	Ongespecificeerd	8,5%	7,0%	6,2%	11,1%
	Onbekend	2,8%	1,8%	1,2%	0,0%
	Totaal	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Evaluerend	Journalist zelf	23,6%	51,6%	10,3%	41,0%
	Andere journalist	10,9%	9,7%	0,0%	1,6%
	Nationale en lokale overheden	1,8%	3,2%	7,7%	26,2%
	Andere overheidsfunctie	3,6%	3,2%	11,5%	11,5%
	Bedrijfsleven	23,6%	12,9%	47,4%	11,5%
	Ongespecificeerd	20,0%	16,1%	17,9%	6,6%
	Onbekend	16,4%	3,2%	2,6%	1,6%
	Totaal	100,0%	100,0%	97,4%	100,0%

Noot: Cramer's V voor primaire kennis is significant op 0,001 niveau met een waarde van 0,269. Cramer's V voor evaluerende kennis is significant op 0,001 niveau met een waarde van 0,384. Dit duidt op een respectievelijk matige en sterke significante relatie tussen de twee nominale variabelen.

^a Percentages zijn per dagblad.

iemand uit het bedrijfsleven primaire kennis levert. Daarnaast is de evaluerende kennis in *De Telegraaf* significant vaker afkomstig van een onbekende bron.

In 2008 verstrekken *De Telegraaf* en *NRC Handelsblad* evaluerende kennis op verschillende wijze. In *NRC Handelsblad* wordt bijna de helft van deze informatie verstrekt door de journalist zelf, terwijl dit in *De Telegraaf* in ongeveer gelijke mate door zakenmensen wordt gedaan. Ook gebruikt *NRC Handelsblad* aanzienlijk vaker functionarissen of ambtenaren van de nationale of lokale overheid als bron. Daarnaast komt het in *De Telegraaf* significant vaker voor dat de bron van evaluerende kennis ongespecificeerd is. Termen als 'een analist', 'een geroutineerde handelaar' en 'een zegsman' worden daar vermeld zonder verdere specificatie van naam of de organisatie.

Tussen de berichtgeving uit 1929 en 2008 zijn geen eenduidige verschillen zien en kan er geen algemene verandering worden vastgesteld. Wel blijkt dat brontypen

‘ongespecificeerd’ en ‘onbekend’ in de loop van de tijd zijn afgenomen (een minieme uitzondering daargelaten).

Economische gevolgen van de financiële crises

Nu uit het framingonderzoek het economische gevolgenframe als meest voorkomende frame naar voren is gekomen en het brongebruik van de dagbladen in 1929 en 2008 is verduidelijkt, kan er dieper worden ingegaan op de weergaven van economische gevolgen van de financiële crises van 1929 en 2008. Zo komen de specifieke invalshoeken aan het licht en wordt duidelijk welke bronnen en achterliggende belangen hierin een rol spelen.

De Telegraaf en het *Algemeen Handelsblad* laten in 1929 binnen het economische gevolgenframe een dominant patroon zien. Dit patroon omvat de boodschap dat er *grote economische gevolgen* te wachten staan. Dit is te zien in de onderstaande selectie van delen van nieuwsberichten waar dit uit naar voren komt.

‘De algemeene indruk is, dat de zakenwereld een gedrukte stemming zal vertoonen, nu een zoo ernstige financieele depressie is ingetreden. De eerste berichten wijzen er op, dat de omzetten in den kleinhandel aanzienlijk in omvang zijn gedaald. Dit geldt speciaal voor den handel in luxe-artikelen. De koopkracht van een groot gedeelte van het publiek was in de laatste jaren verhoogd door het extra inkomen, dat men verkreeg uit speculaties, zoodat een nieuwe tendenz op de markt een algemeenen terugslag ten gevolge zal hebben.’ (*De Telegraaf*, 29 oktober 1929, bron: eigen tel.)

‘Wij hebben reeds in ons weekoverzicht voorzichtig de meening uitgesproken, dat zulk een beurscrisis op den economischen toestand nauwelijks zonder invloed kan blijven. De jongste debacle heeft ons in deze meening versterkt.’ (*Algemeen Handelsblad*, 29 oktober 1929, bron: onbekend)

Een opvallend verschijnsel in beide dagbladen is dat de beschrijvingen van de grote economische gevolgen zeer algemeen zijn verwoord. Termen zoals ‘een algemeenen terugslag’ en ‘den economischen toestand’ komen regelmatig voor. De voorstellingen zijn in het *Algemeen Handelsblad* bijna uitsluitend gedaan door journalisten. Dit valt verklaren doordat het gekozen perspectief hogere nieuwswaarde biedt. Om dit beeld te versterken spreken de journalisten over ‘wij’ of stellen dat het ‘de algemeene indruk’ is.

In 1929 komt in *De Telegraaf* nog een tweede en tegenovergesteld patroon voor. Dit patroon toont dat economische gevolgen waarschijnlijk uitblijven, zoals hier te zien is:

[illegible]

Algemeen Handelsblad in 1929: 'Lux et libertas'. Het financiële en economische nieuws staat weergegeven in de katernen 'Laatste Berichten', 'Beurs en Nijverheid' en 'Beursoverzicht'
Bron: Algemeen Handelsblad, 30 oktober 1929

'Lamont heeft heden verklaard, dat nu Hoover het een en ander heeft gezegd, hij zelf eigenlijk zijn voorgenomen mededeelingen voor de radio niet behoefde te doen. Het was z. i. nu wel duidelijk, dat men in officieele kringen een economische depressie als gevolg van de koersdalingen ter beurse voor zeer onwaarschijnlijk hield.' (*De Telegraaf*, 27 oktober 1929, bron: Reuter)

Opvallend is dat dit soort uitspraken vooral vanuit het bedrijfsleven of de Amerikaanse overheid komt. Hoover had als president van de Verenigde Staten belang bij terugkerende rust en een groeiende economie. Ook Lamont, de president-directeur van J.P. Morgan and Company had belang bij een herstel van de aandelenkoers en een gezonde economie.

In 2008 tonen de nieuwsberichten uit *De Telegraaf* en *NRC Handelsblad* wederom het perspectief dat *grote economische gevolgen* te wachten staan.

'Het gevolg is bovendien wereldwijd stagnerende groei. De banken zullen nog jaren bezig zijn hun balansen bij te spijkeren. De rotste appels kunnen ze nu, dankzij het plan van Paulson en de centrale banken, lozen aan de Amerikaanse overheid, waardoor de eindafrekening toch weer bij de belastingbetaler komt te liggen.' (*De Telegraaf*, 21 september 2008, bron: onbekend)

‘In feite komt het hier op neer: de financiële sector is terechtgekomen in een neerwaartse spiraal. Banken en verzekeraars hebben verkeerd uitgepakte investeringen in de boeken staan, maar niemand weet wat die nog waard zijn. Berekeningen aan de hand van modellen schatten de waarde van deze beleggingen op rond de 500 miljard dollar, maar er is geen markt om dat bedrag aan de praktijk te toetsen. Daarop stellen kredietbeoordelaars hun waarderingen van deze instellingen bij, als gevolg daarvan kelderen de beurskoersen en wordt de positie van deze bedrijven alleen maar lastiger. En dan begint het weer van voren af aan.’ (NRC Handelsblad, 19 september 2008, bron: onze correspondent; Freek Staps)

De beschrijvingen van de economische gevolgen zijn in 2008 meer gedetailleerd. In *De Telegraaf* ligt de focus bovendien op de ‘belastingbetaler’. Dit geeft het menselijke aspect van de financiële crisis weer, dat in het kwantitatieve framingonderzoek niet wordt ondervangen door het human interestframe. Dit past bij het karakter van *De Telegraaf*, waarin de nieuwswaarde *human interest* centraal staat. *NRC Handelsblad* concentreert zich specifiek op de zakelijke en financiële gevolgen. Dit komt overeen met de signatuur van *NRC Handelsblad* als kwaliteitskrant met een gedegen en betrouwbare analyses.

Daarnaast laat *De Telegraaf* in 2008 wederom een tweede patroon zien binnen het economische gevolgenframe. Dit geeft het perspectief van *eindige economische gevolgen* weer en is hier zichtbaar:

‘Oud-minister Ruding denkt dat “het einde nu in zicht is”.’ (*De Telegraaf*, 16 september 2008, bron: onbekend)

Dit patroon dat gekenmerkt wordt door een twijfelachtige toon wordt grotendeels uitgedragen door bronnen uit het bedrijfsleven. Dit in tegenstelling tot de citaten uit het patroon van grote economische gevolgen, waarin vastberaden stellingen worden uitgedragen. Interessant is dat de bron uit het bovenstaande citaat wordt aangeduid als ‘oud-minister’, maar dat hierbij niet wordt genoemd dat hij later topman was bij de grote Amerikaanse bank Citigroup. Deze achtergrond zou een reden kunnen zijn om een positieve boodschap uit te dragen. *De Telegraaf* maakt bovendien een bewuste keuze om Ruding aan te duiden als oud-minister, bijvoorbeeld vanwege grotere geloofwaardigheid van de uitspraak en meer nieuwswaarde.

Weergave van financiële crises

De paniek en het begin van de financiële crises van 1929 en 2008 hebben economisch gezien een vergelijkbaar karakter en zijn in de media veelvuldig met elkaar vergeleken. Die waarnemingen zijn aanleiding geweest voor dit onderzoek naar de weergave van financiële crises in de Nederlandse dagbladpers. Verschilt de bericht-

De Financiële Telegraaf

Nederlandse belegger ook geraakt

'VK is al in recessie'

BANKEN TUCHTIGEN

Economie in houdgreep door bankendrama VS

'LEHMAN OFFER OM MARKT TE REDDEN'

KREDIETCRISIS SINDS ZOMER 2007

ECB pompt geld in markt

DFT

FINANSCOOP

Nieuws over het 'bankendrama' in de sectie 'De Financiële Telegraaf' in 2008

Bron: De Telegraaf, 16 september 2008

geving in 1929 van de berichtgeving in 2008 en zijn er tussen de dagbladen verschillen of overeenkomsten kijkend naar framing en brongebruik?

Het framingonderzoek maakt duidelijk dat het economische gevolgenframe in de berichtgeving over de financiële crises in beide dagbladen en beide perioden het vaakst voorkomt. Er kan hier echter niet worden gesproken van een dominant frame aangezien de andere vijf frames ook aanwezig zijn, waarvan in belangrijke mate ook het crisisframe en het verantwoordelijkheidsframe. Al met al is er een diversiteit aan frames zichtbaar. Dit komt overeen met vergelijkbaar framingonderzoek van bijvoorbeeld Semetko en Valkenburg.⁵⁹

Een opvallend verschil met het framingonderzoek van De Vreese et al. naar algemeen economisch en politiek nieuws is dat in de berichtgeving over de financiële crises slechts in beperkte mate gebruik wordt gemaakt van het conflictframe. Dit frame komt bij De Vreese et al. juist het vaakst voor.⁶⁰ De verklaring hiervoor ligt in de kenmerken van de gebeurtenissen die onderzocht zijn. Tijdens de beginperioden van de financiële crises van 1929 en 2008 is geen sprake van onenigheid tussen twee of meer partijen, oftewel een conflict. De gebeurtenissen volgen elkaar snel op en door de onstuimigheid van de financiële crises hebben de feiten en mogelijke gevolgen meer nieuwswaarde dan het maken van verwijten of het van meerdere kanten belichten van de situatie.

De bronnen die gebruikt zijn in de berichtgeving over de financiële crises en framing daarvan bestaan vooral uit journalisten van de onderzochte dagbladen, perso-

nen uit het bedrijfsleven, overheidsbronnen en ongespecificeerde bronnen, zoals ‘een handelaar’ of ‘een analist’. Doordat feitelijke informatie in grote mate afkomstig is van journalisten zelf, spelen zij een belangrijke rol in framing. Ook gebruiken journalisten ongespecificeerde bronnen voor dit doel.⁶¹

Tussen *De Telegraaf* en *Algemeen Handelsblad* of *NRC Handelsblad* zijn wel verschillen in brongebruik. In de berichtgeving over de financiële crisis van 1929 in het *Algemeen Handelsblad* dient de journalist zelf vaker als bron in vergelijking met *De Telegraaf*. *De Telegraaf* gebruikt juist relatief vaker personen uit het bedrijfsleven als bron. Dit is specifiek het geval voor primaire kennis. De evaluerende kennis is in *De Telegraaf* vaker afkomstig van een onbekende bron in vergelijking met het *Algemeen Handelsblad*. In 2008 zijn er enkel specifieke verschillen voor de afkomst van evaluerende kennis. *NRC Handelsblad* gebruikt relatief vaker journalisten en overheidsbronnen, terwijl *De Telegraaf* significant vaker bronnen uit het bedrijfsleven en ongespecificeerde bronnen weergeeft.

Door dieper in te gaan op het economische gevolgenframe blijkt wie wat heeft gezegd en wie een rol spelen in framing van de financiële crises. Dit maakt duidelijk dat de resultaten van het framingonderzoek van verschillende dagbladen of perioden die op het eerste gezicht vrijwel identiek lijken, toch verschillend zijn qua framing en brongebruik. Zo laten de analyses van de artikelen uit 1929 laten zien dat *De Telegraaf* twee patronen toont terwijl het *Algemeen Handelsblad* alleen een patroon van grote economische gevolgen weergeeft. Een opvallende overeenkomst is dat beide dagbladen in 1929 in zeer algemene zin spreken over de economische gevolgen.

In 2008 is in *De Telegraaf* opnieuw een tweede patroon aanwezig. Dit bevat de boodschap dat de economische gevolgen eindig zijn. Hierbij is een belangrijke rol weggelegd voor bronnen uit het bedrijfsleven die een podium krijgen om een boodschap uit te dragen die in hun belang is, namelijk vertrouwen in de economie. Een ander verschil met *NRC Handelsblad* is dat *De Telegraaf* zich meer richt op de lezers en in concretere taal spreekt over de gevolgen. Dit toont de human interestvoorkeur van *De Telegraaf* hoewel dit in eerste instantie niet aan het licht komt door het human interestframe.

Zowel in 1929 als in 2008 is binnen het economische gevolgenframe het patroon van grote economische gevolgen het meest aanwezig. Daarnaast wordt in 1929 ook gesproken over het uitblijven van economische gevolgen. Vanwege de plotselinge omslaande economische situatie waren er bronnen die er belang bij hadden om de rust te bewaren. In 2008 was echter al eerder een neerwaartse trend ingezet met de kredietcrisis en de problemen op de huizenmarkt, waardoor dit perspectief niet verkoopbaar was. Daarom beperkten de belanghebbende bronnen zich tot het uitdragen van de boodschap dat de gevolgen niet groot zouden zijn of niet lang zouden duren.

Concluderend geeft dit onderzoek antwoord op de vraag hoe de financiële crises in de twee onderzochte dagbladen zijn weergegeven en worden hier verklaringen voor aangedragen. Een aanbeveling voor verder onderzoek is om ook de andere twee

veelvoorkomende frames, namelijk het crisisframe en het verantwoordelijkheidsframe, inhoudelijk te onderzoeken. Op deze manier volgt een volledig beeld van de oorzaken, huidige situatie en gevolgen van de financiële crises. Ook hierbij kan de historische context en signatuur van de onderzochte dagbladen worden betrokken. Dit geeft mogelijk interessante verklaringen voor de verschillen en overeenkomsten in de weergave van de financiële crises van 1929 en 2008.

Noten

- 1 'Is de huidige crisis erger dan "Zwarte Dinsdag"?', in: *de Volkskrant*, 20 september 2008; 'Kredietcrisis: Oorzaak van dalende koersen en gevolgen voor Nederland – Risico's voor spaargeld blijven beperkt', in: *Algemeen Dagblad*, 19 september 2008.
- 2 'Kabinet moet niet meegaan op de golven van emotie', in: *Algemeen Dagblad*, 20 september 2008.
- 3 'Fed weet hoe het mis kan gaan', in: *Reformatorisch Dagblad*, 18 september 2008.
- 4 M.S. van Scheijen, *Framing van financiële crises. Vergelijkend onderzoek naar Nederlandse dagbladen*, scriptie Erasmus Universiteit Rotterdam, begeleid door dr. B.C.M. Kester, 2009.
- 5 R.M. Entman, 'Cascading activation: Contesting the white house's frame after 9/11', in: *Political Communication*, 2003, p. 415-432.
- 6 K.M. Carragee & W. Roefs, 'The neglect of power in recent framing research', in: *Journal of Communication*, 2004, p. 214-233.
- 7 Idem, p. 214. D.A. Scheufele, 'Framing as a theory of media effects', in: *Journal of Communication*, 1999, p. 115.
- 8 C.P. Kindleberger & R. Aliber, *Manias, panics and crashes* (5th ed.), Hoboken, New Jersey, 2005.
- 9 Idem.
- 10 P. Einzig, *The world economic crisis: 1929-1931*, London 1931.
- 11 J.K. Galbraith, *De crash van 1929*, Amsterdam 2009.
- 12 Einzig, *The world economic crisis: 1929-1931*, p. 5.
- 13 B. Eichengreen & P. Temin, 'The gold standard and the Great Depression', in: *Contemporary European History*, 2000.
- 14 Galbraith, 2009, p. 29.
- 15 Kindleberger & Aliber, *Manias, panics and crashes*.
- 16 Galbraith, *De crash van 1929*, p. 19.
- 17 'Crashes, bangs & wallops', in: *Financial Times*, 19 juli 2008.
- 18 Idem.
- 19 Galbraith, *De crash van 1929*.
- 20 Roger Ward Babson (1875-1967) was een Amerikaanse statisticus die als pionier statistische informatie gebruikte om economische voorspellingen te doen in de *Babson's reports* die hij publiceerde vanaf 1903. Ook heeft hij twee onderwijsinstellingen opgericht (Encarta, 2009). In Galbraith (2009) staat hij omschreven als 'onderwijsdeskundige, filosoof, theoloog, statisticus, toekomstvoorspeller, econoom en aanhanger van de wet van de zwaartekracht' (p. 111).
- 21 Galbraith, *De crash van 1929*.
- 22 Idem, p. 127.
- 23 Idem.
- 24 Idem.
- 25 W.D. Jackson, *Glass-Steagall act: Commercial vs. investment banking*, Congressional Research Service 1987.
- 26 B. Eichengreen, *Origins and responses to the crisis*, ongepubliceerd manuscript 2008.
- 27 *Treasury bills* zijn staatsobligaties die worden aangemerkt als de veiligste investering.
- 28 M.D. Bordo, 'A historical perspective on the crisis of 2007-2008', in: *NBER Working Paper Series*, 2008.

- 29 In tegenstelling tot de situatie in Nederland, zijn de huiseigenaren in de Verenigde Staten niet persoonlijk aansprakelijk voor eventuele tekorten bij de verkoop van het huis. Hierdoor ligt het risico bij de bank of bij investeerders die het risico van de bank hebben overgenomen.
- 30 M.G. Crouhy, R.A. Jarrow & S.M. Turnbull, 'The subprime credit crisis of 07', ongepubliceerd manuscript 2008.
- 31 Idem.
- 32 A.E. Torbat, 'Global financial meltdown and the demise of neoliberalism', 2008, <http://www.global-research.ca/index.php?context=va&aid=10549> (geraadpleegd op 29 januari 2009)
- 33 Bordo, 2008.
- 34 'Panic grips credit markets', in: *Financial Times*, 17 september 2008.
- 35 'Banks' injection fails to ease money markets', in: *Financial Times*, 18 september 2008.
- 36 *Short selling* is het verkopen van een aandeel, dat niet in het bezit is van de verkoper, met het doel dit aandeel terug te kopen tegen een lagere prijs en zodoende winst te maken (Securities and Exchange Commission, 2006).
- 37 'Overview: Stock market euphoria at US rescue plans', in: *Financial Times*, 19 september 2008; Bordo, 2008; 'Goldman, Morgan Stanley to become regulated banks' en 'Overview: Equities retreat as caution returns', in: *Financial Times*, 22 september 2008; 'Overview: Doubt grows about US rescue plan', in: *Financial Times*, 23 september 2008; 'Overview: Uncertainty paralyses money markets', 24 september 2008.
- 38 Entman, 2003, p. 417.
- 39 Carragee & Roefs, 2004, p. 214.
- 40 Scheufele, 1999, p. 115-116.
- 41 De Vreese, 2003.
- 42 Idem.
- 43 Entman, 2003.
- 44 P.J. Shoemaker & S.D. Reese, *Mediating the message: Theories of influences on mass media content* (2nd ed.), New York 1996.
- 45 Scheufele, 1999, p. 115.
- 46 Shoemaker & Reese, 1996.
- 47 A.A.M. Rennen, *Journalistiek als kwestie van bronnen. Ontwikkeling en toepassing van een bron-georiënteerde benadering van journalistiek* (diss. Nijmegen), 2000.
- 48 Idem, p. 95, p. 100.
- 49 R.V. Ericson, P.M. Baranek & J.B.L. Chan, *Representing order: Crime, law, and justice in the news media*, Milton Keynes, 1991.
- 50 Idem, p. 188.
- 51 Idem.
- 52 P. van Praag & K. Brants, *Tussen beeld en inhoud: politiek en media in de verkiezingen van 1998*, Amsterdam 2000.
- 53 H.A. Semetko & P.M. Valkenburg, 'Framing European politics: A content analysis of press and television news', in: *Journal of Communication*, 2000, p. 93-109.
- 54 L.L. d'Haenens, 'Euro-vision: The portrayal of Europe in the quality press', in: *The International Communication Gazette*, 2005, p. 419-440. L.L. d'Haenens & M. de Lange, 'Framing of asylum seekers in Dutch regional newspapers', in: *Media, Culture & Society*, 2001, p. 847-860; Semetko & Valkenburg, 2000.
- 55 "De toekomst is onzeker, alleen God weet hoe dit verder moet", in: *De Telegraaf*, 16 september 2008.
- 56 'Economische toestand der Vereenigde Staten', in: *De Telegraaf*, 26 oktober 1929.
- 57 Ericson et al., 1991.
- 58 Ericson et al. (1991) hebben de primaire kennis per brontype weergegeven. Zij hebben echter alleen per brontype weergegeven wat het percentage aan primaire kennis is (het overige percentage is andere kennis). Hierdoor kan er niets over het brongebruik per dagblad worden gezegd. Ook heeft deze methode als nadeel dat wanneer er bijvoorbeeld slechts één bron van een beroepsvereniging voorkomt in een dagblad en dit primaire kennis is, er 100 procent komt te staan. Dit zegt echter weinig.

59 Semetko & Valkenburg, 2000.

60 C.H. de Vreese, J. Peter & H.A. Semetko, 'Framing politics at the launch of the euro: A cross-national comparative study of frames in the news', in: *Political Communication*, 2001, p. 107-122.

61 Ericson et al., 1991.